

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE SALVARE DIN ANUL 2005 DE LA DETA-DUDARIE. RAPORT PRELIMINAR DE SĂPĂTURĂ

Alexandru Szentmiklosi

Cuvinte-cheie: România, Banat, Deta, Bronz Târziu, cultura Crucești-Belegiș, ev mediu timpuriu, ev mediu dezvoltat, metalurgia fierului.

Keyword: Romania, Banat, Deta, Late Bronze Age, Crucești-Belegiș Culture, Early Middle Age, Middle Age, iron metallurgy.

Orașul Deta este cunoscut în literatura arheologică de specialitate prin numeroase descoperiri care se datează atât în preistorie¹, cât și în perioade mai târzii, respectiv sec. III-IV² și ale evului mediu timpuriu și dezvoltat³ (Pl. I/1).

La începutul lunii martie din cursul anului 2005, Muzeul Banatului din Timișoara a fost anunțat de către reprezentanții firmei S.C. EYBL S.R.L. de intenția de extindere a fabricii către sud, în imediata vecinătate a firmei SEMTIM S.A (Pl. I/2). Cercetările arheologice de salvare întreprinse de către Muzeul Banatului din Timișoara au dus la descoperirea unor complexe arheologice aparținând etapei finale a epocii bronzului și evului mediu timpuriu⁴.

Dimensiunea gropilor de turnat stâlpii de susținere a halei extinse a fost de 2 x 2,50 m (Pl. II/3). Doar în 18 gropi (G) au fost descoperite complexe arheologice (C), ele concentrându-se în arealul vestic al zonei unde se preconiza extinderea halei de încărcare. Înspre calea ferată Timișoara-Moravița, în arealul destinat construirii corpului-anexă (cantina și grădinița de copii), descoperirile arheologice lipsesc cu desăvârșire, terenul jos fiind expus în vechime, probabil, la inundații.

Lipsa unei stratigrafii verticale, ca urmare a decapării executate anterior intervenției arheologice, a determinat efectuarea, la marginea platformei de pietriș amenajat, a unui sondaj arheologic care a constatat dintr-o secțiune (S.4/2005), ale cărei dimensiuni au fost de 10 x 2,30 m, precum și o casetă pentru dezvelirea unui complex medieval descoperit în acest sondaj.

În stratul de pământ negru din groapa **G.1**, care s-a păstrat sub stratul gros de pietriș, au fost găsite fragmente ceramice preistorice de factură grosieră, precum și ceramică medievală timpurie (sec. XII-XIII). Nu s-au conturat complexe arheologice.

În groapa pentru turnat stâlpul de susținere **G.2**, precum și în extinderile ei, au fost surprinse cinci complexe arheologice, dateate în perioada târzie a epocii bronzului și în evul mediu.

Pe nivelul de călcare preistoric a fost surprins un nivel amestecat de fragmente ceramice și bucăți de chirpici (**C.32**), de formă rectangulară, având dimensiunile de aproximativ 1 x 1,40 m. Între bucățile masive de chirpici au fost descoperite fragmente ceramice de la un vas de provizii de tip sac de mari dimensiuni, precum și de la mai multe categorii de vase. Printre fragmentele ceramice au fost descoperite și o strachină cu buza dreaptă, relativ întreagă, care avea în interior, pe fund, o proeminență semisferică. Pe baza tipologiei formelor și a ornamentelor, aceste fragmente ceramice se datează la sfârșitul epocii bronzului, în cultura Cruceni-Belegiș.

Nivelul de dărâmtură aparținând epocii bronzului este secționat de o locuință medievală timpurie de tip bordei (**C.16**), cu intrarea dinspre nord. De formă aproximativ rectangulară, bordeiul este orientat E-V și are dimensiunile de 2,74 x 1,60 m, adâncimea fiind de aproximativ 1,90 m de la nivelul actual de călcare. Intrarea în locuință este secționată de complexele **C.45** (o groapă medievală de provizii ulterioară locuinței **L.16**) și **C.17** (un șanț de împământare săpat recent). În umplutura locuinței, de culoare neagră, au fost descoperite fragmente ceramice medievale amestecate cu fragmente aparținând epocii bronzului, respectiv culturii Cruceni-Belegiș. Printre acestea, a fost descoperit și un vas miniatural din ceramică, în stare fragmentară, prevăzut cu o toartă, care pleca, probabil, din buza vasului. Ornamentarea constă dintr-un șir de incizii verticale dispuse pe umărul vasului miniatural. Fragmentele ceramice medievale, aparținând unor vase de tip borcan, sugerează datarea acestui complex în evul mediu timpuriu (secolele IX-X).

Colțul sud-estic al locuinței medievale este tăiat de un șanț îngust (**C.29**), lat de 0,38 m și adânc de 0,90 m.

Groapa de provizii (**C.45**), care tăia locuința medievală, are o formă relativ tronconică, cu un diametru maxim de 1,60 m și o adâncime de 2,24 m, umplutura acesteia fiind de culoare neagră.

În imediata apropiere a locuinței medievale a fost descoperită o groapă de provizii de mici dimensiuni (**C.36**), în care s-au găsit două vase medievale aproape întregi, ambele acoperite cu câte un capac mai mare (Pl. II/1). Cele

două vase au fost sparte de cupa excavatorului. Unul din cele două vase a fost gol, în interior descoperindu-se mandibula unui porc adult. Lângă ele, pe fundul gropii de provizii, a fost descoperită o altă mandibulă a unui rumegător de talie mare, probabil o vită. Din punct de vedere cronologic, groapa de provizii ar putea fi datată, cu probabilitate, în secolele XIV-XV.

În colțul sud-estic al gropii stâlpului de susținere a halei (**G.3**), s-a conturat un șanț medieval (**C.10**), orientat NE-SV, având o lățime de aproximativ 0,70 m. În umplutura lutoasă, de culoare neagră, a fost găsit un fragment de rotiță în stea de la un pinten, ale cărui analogii datează complexul în secolele XIV-XV.

Alături de C.10, în caseta adiacentă gropii G.3 a fost dezvelită și o groapă preistorică de provizii (**C.15**) aparținând epocii bronzului, cu un diametru de 1,10 m și o adâncime de 1,55 m. Umplutura gropii de provizii este de culoare brun-gălbui. Alături de materialele ceramice ornamentate cu pseudo-șnur, incizii, caneluri înguste și late, tipice culturii Cruceni-Belegiș (fazele I-II), în umplutura gropii au fost descoperite și fragmente ceramice incrustate cu pastă albă, tipice culturii Žuto Brdo-Gârla Mare, fapt ce indică contactele purtătorilor culturii Cruceni-Belegiș cu purtătorii manifestărilor etno-culturale din zona Porților de Fier și a Dunării de Jos.

În profilul nordic al gropii **G.4** s-a conturat o groapă de mici dimensiuni (**C.44**), cu un diametru de 0,60 m, care pornește din stratul medieval timpuriu, umplutura fiind lutoasă, de culoare neagră, fără materiale ceramice.

În groapa de turnare a stâlpului de susținere **G.5** s-a conturat o groapă de provizii tronconică, de mari dimensiuni, cu un gât cilindric lung (**C.9**). Adâncimea gropii este de 2,26 m, având un diametru la gură de 1,30 m, diametrul gropii de provizii la bază fiind de 2,10 m. În umplutura lutoasă, de culoare brun-gălbui, au fost descoperite fragmente ceramice tipice culturii Cruceni-Belegiș, ornamentate cu caneluri dispuse vertical, oblic și în ghirlandă. Alături de acestea, au fost descoperite și importuri de tip Žuto Brdo-Gârla Mare, incrustate cu pastă albă. Pe fundul gropii a fost descoperit un strat gros de cenușă deasupra căruia au fost descoperite fragmente ceramice de mari dimensiuni, provenind de la amfore bitronconice și castroane. Dispunerea orizontală a fragmentelor ceramice, deasupra stratului de cenușă sugerează fie un incendiu care a mistuit capacul de lemn al gropii, fie un foc intenționat în groapă, cel mai probabil, cu scopul de a întări pereții acesteia. Sub stratul de cenușă, în marginile gropii, au fost descoperite bucăți mari de fragmente ceramice dispuse orizontal.

În groapa de turnare **G.7** s-au conturat șapte complexe arheologice, toate aparținând evului mediu.

Locuința medievală **C.1** are o formă rectangulară cu colțurile ascuțite, umplutura fiind de culoare galben-brun, lutoasă, cu puține urme ale unei activități antropice intense, caracteristice celorlalte complexe medievale descoperite la Deta-Dudărie. Dimensiunile locuinței sunt de 2,60 x 2,50 m, iar adâncimea de 1,40 m. În umplutura locuinței au fost descoperite numeroase fragmente ceramice aparținând epocii bronzului (cultura Cruceni-Belegiș, precum și câteva fragmente ceramice medievale timpurii (secolele IX-X). Alături de acestea au fost descoperite trei fragmente de cute, precum și o piatră de moară fragmentară. Locuința C.1 este tăiată în partea nordică, cât și în cea sudică, de alte două locuințe, respectiv de **C.8** și **C.13**, iar în centru, de groapa **C.12**. Foarte probabil, această locuință a fost una dintre cele mai timpurii locuințe medievale, asemănătoare cu cea descoperită la Dumbrăvita, fapt ce permite datarea ei probabilă în secolele IX-X.

Locuința **C.8** secționează latura nordică a locuinței C.1, având o formă elipsoidală, cu un diametru de 3,10 m și o adâncime de 1,98 m. Din punct de vedere tipologic, locuința este de tip bordei și are mai multe niveluri de lutuire a podinei (Pl. II/2). La baza primei amenajări au fost descoperite fragmente ceramice în poziție orizontală, probabil, pentru a se conferi o rezistență suplimentară stratului de hidroizolație. În partea superioară a umpluturii tasate, de culoare neagră, au fost sesizate mai multe niveluri de cenușă, cu fragmente ceramice de la vase de mici dimensiuni, sparte la fața locului. Materiale ceramice, atât din straturile de lutuire, cât și din umplutură aparțin secolelor XII-XIII, tot aici fiind descoperit un piron, un vârf de săgeată, precum și o verigă mică din fier, puternic corodate.

Locuința **C.13**, de formă relativ circulară, are un diametru de 3,40 x 3,18 m, adâncimea acesteia fiind de 1,40 m. În umplutura de culoare neagră au fost descoperite numeroase fragmente ceramice aparținând epocii bronzului. Deosebit de interesantă este toarta de căniță cu buza dreaptă, ornamentată spre interiorul căniței cu o reprezentare antropomorfă (o față umană surâzândă). Lipsa materialelor medievale din umplutură permite doar o datare pe baza argumentelor stratigrafice, locuința încadrându-se cronologic în perioada evului mediu, probabil în secolele XII-XIII.

Dispusă în centrul locuinței C.1, groapa **C.12** are o formă circulară, diametrul ei fiind de 2 m. În umplutura galben-roșiatică, au fost descoperite bucăți de chirpici. Din punct de vedere cronologic, complexul C.12 se datează în evul mediu, într-o perioadă ulterioară locuințelor C.8 și C.13.

Colțul sud-estic al locuinței C.13, precum și groapa de stâlp **C.46** sunt tăiate de un complex arheologic (**C.33**), probabil o locuință de tip bordei, de formă circulară, în profilul căreia au putut fi observate mai multe niveluri

de lutuire. Adâncimea maximă a acestui complex arheologic este de 1,90 m. Ulterior, a fost utilizată ca și groapă menajeră, fapt sugerat de stratul gros de cenușă și chirpici în tasarea umpluturii. Fragmentele ceramice din umplutura complexului sugerează datarea acestuia în secolele XIV-XV.

În colțul sud-vestic al casetei deschise pentru lămurirea complexelor arheologice din G.7, s-a conturat o groapă elipsoidală, lată de 1,16 m (C.34), a cărei destinație nu poate fi precizată.

În groapa de turnare a stâlpului de susținere a halei extinse G.8 au fost descoperite trei complexe arheologice medievale timpurii (C.2, C.3 și C.15) și unul aparținând epocii bronzului (C.14).

Groapa de provizii C.14 are un diametru de 0,90 x 1,08 m și o adâncime probabilă de 1,30 m. Materialele ceramice descoperite în umplutura lutoasă de culoare negru-brun aparțin culturii Cruceni-Belegiș. Printre acestea au fost descoperite importuri de tip Žuto Brdo-Gârla Mare, incrustate cu pastă albă.

Locuința medievală timpurie de tip bordei (C.3) are o formă rectangulară, cu dimensiunile de 2,80 x 2,20 m și adâncimea de 1,60 m. Bordeiu este orientat NE-SV, intrarea fiind probabil dinspre est (Pl. III/1). Pe latura de nord-est a bordeiului s-a păstrat parțial cuptorul de mici dimensiuni, fiind distrus de groapa medievală C.2, mai recentă. Cuptorul este săpat în lutul viu, paralel cu peretele nord-estic al locuinței și pietruit cu diferite tipuri de rocă, bucăți de zgură de fier, precum și resturile unei pietre de moară. Amenajarea de pietre din fața cuptorului este de formă rectangulară și a avut o gardină de protecție. În umplutura locuinței au fost descoperite numeroase fragmente ceramice aparținând epocii bronzului, respectiv culturii Cruceni-Belegiș, precum și câteva fragmente ceramice medievale timpurii (sec. IX-X). Unul dintre aceste fragmente a fost descoperit în cuptor, sub fragmentul de piatră de moară reutilizat pentru amenajarea vetrei. Tot în umplutura locuinței medievale a fost descoperit un vas miniatural de formă bitronconică, ușor ciobit la buză. În apropierea cuptorului a fost descoperit și un obiect plat din fier, puternic corodat. Evidențele arheologice descoperite în C.3 sugerează abandonarea locuinței.

Locuința C.3 este tăiată de două gropi medievale, ambele de formă elipsoidală (C.2 și C.35). Groapa C.2 are o formă relativ elipsoidală, cu un diametru de 1,38 x 0,80 m și o adâncime de 1,54 m. Cuptorirea acestei gropi sugerează utilizarea ei ca groapă de provizii.

În partea vestică și estică a gropii G.9 de turnat stâlpii de susținere a halei au fost deschise casetele A și B, pentru lămurirea complexelor C.4 și C.5. Apariția complexelor C.11 și C.43 în caseta B a determinat lărgirea spre est și spre sud a casetei B.

Complexul **C.4** din caseta A a gropii **G.9** are un diametru maxim de 1,40 m și o adâncime de aproximativ 1,50 m. Cuptorirea gropii sugerează utilizarea ei, într-o primă fază, ca și groapă de provizii, transformată mai apoi într-o groapă menajeră în care s-au aruncat bucăți mari de chirpici.

Complexul **C.5** din caseta B a gropii **G.9**, cu un diametru maxim de aproximativ 1,20 m, taie locuința medievală de tip bordei **C.11**, având în umplutură fragmente ceramice medievale și bucăți mari de chirpici. Probabil, într-o primă fază, a avut rolul unei gropi de provizii, utilizată ulterior ca și groapă menajeră.

Locuința medievală **C.11** este de tip bordei, cu o formă relativ circulară, cu un diametru de 3,12 x 3,48 m și o adâncime de 2,25 m. Diametrul fundului bordeiului este de 1,98 x 1,70 m. Intrarea în locuință se făcea dinspre sud-vest, fapt sugerat de prezența unor trepte săpate în lutul viu (Pl. III/2). Umplutura lutoasă de culoare neagră a locuinței conținea numeroase fragmente ceramice medievale, precum și numeroase obiecte din fier (pintenii, fragmente de scăriță, un vârf de săgeată etc), în stare fragmentară, puternic corodate (Pl. IV/1). Pintenul relativ întreg își are analogii în lumea medievală a secolelor XIV-XV, datând complexul în acest interval de timp. Printre descoperirile cu un caracter mai special se numără și o mărgică din sticlă neagră.

În colțul sud-estic al casei deschise pentru dezvelirea complexelor **C.5** și **C.11**, a apărut un complex (**C.43**), probabil de formă elipsoidală, în umplutura căruia au fost descoperite fragmente ceramice aparținând epocii bronzului. Ornamentul canelat dispus sub formă de ghirlandă și canelurile verticale, precum și o buză invazată de la o strachină, pledează pentru datarea acestui complex (probabil o locuință) la începutul celei de-a doua faze a culturii Cruceni- Belegiș.

În groapa de turnat stâlpul de susținere **G.10** s-a conturat o groapă cilindrică, probabil de provizii, din epoca bronzului (**C.7**), extrem de săracă în material arheologic. Groapa a avut un diametru aproximativ de 1,20 m și o adâncime de 1,40 m.

În **G.11** s-a conturat o groapă (**C.18**), probabil de provizii, cu diametrul maxim de 0,80 m, în care, alături de materiale ceramice aparținând epocii bronzului, au fost descoperite și materiale medievale timpurii.

În groapa de turnare a stâlpului de susținere **G.12** au fost descoperite mai multe complexe aparținând epocii bronzului și evului mediu timpuriu.

Locuința **C.21**, cu un diametru de 2 x 2,20 m și o adâncime de 1,24 m, a avut o umplutură lutoasă de culoare galben-brun. Materialele ceramice descoperite în umplutură aparțin culturii Cruceni- Belegiș, faza a II-a.

Colțul nord-estic al locuinței este tăiat de o groapă (**C.22**) cu un diametru de 0,96 x 0,90 m, fără materiale ceramice, umplutura fiind lutoasă, de

culoare neagră, identică cu cea a gropilor de provizii medievale timpurii.

Locuința suprapune o groapă (**C.48**), probabil de provizii, care are diametrul de 0,80 m și adâncimea de 1,46 m. Pe fundul acestei gropi au fost descoperite mai multe fragmente ceramice tipice culturii Cruceni-Belegiș. Dintre acestea, resturile unei cănițe decorate cu caneluri dispuse în ghirlandă datează utilizarea acestei gropi la începutul fazei a II-a a culturii Cruceni-Belegiș.

Colțul nord-vestic al locuinței preistorice (**C.21**) este secționat de groapa de deservire a unei baterii de cuptoare medievale timpurii (**C.19**). Toate cele trei cuptoare, cu diametrul de 1 m, au gura de deservire către groapă (Pl. IV/2).

La nord, în imediata apropiere a bateriei de cuptoare medievale (**C.19**) s-a conturat o groapă, probabil de provizii, de formă relativ circulară (**C.20**), adâncită brusc în jumătatea estică. Diametrul acesteia este de 2,82 m, adâncimea maximă fiind de 2 m. În umplutura lutoasă de culoare neagră au fost descoperite materiale ceramice aparținând epocii bronzului și evului mediu timpuriu.

În groapa de turnare a stâlpului **G.14** și în caseta adiacentă, s-au conturat trei complexe arheologice (**C.23**, **C.24** și **C.38**).

În colțul nord-vestic al gropii **G.14** s-a conturat parțial o groapă medievală (**C.24**) în a cărei umplutură neagră lutoasă au fost descoperite materiale ceramice aparținând epocii bronzului și evului mediu. Alături de acestea, fragmentele de zgură de fier descoperite în acest complex sugerează prezența unei activități metalurgice.

La sud de complexul **C.24** s-a conturat un șanț lat de 0,44 m și adânc de 1,14 m, orientat NE-SV, al cărui duct este paralel cu ductul șanțului (**C.10**) din **G.3**, acesta din urmă fiind însă mult mai lat.

În colțul sud-estic al suprafeței deschise pentru lămurirea complexelor **C.23**, și **C.24**, s-a conturat complexul **C.38**, a cărui umplutură lutoasă, de culoare neagră, conținea fragmente ceramice tipice sfârșitului epocii bronzului și evului mediu timpuriu.

Pe latura sudică a gropii de turnat stâlpul de susținere **G.15** s-a conturat o groapă de formă elipsoidală cu diametrul maxim de 0,38 m pe fundul căreia au fost găsite fragmente ceramice aparținând epocii bronzului.

În groapa de turnat stâlpul de susținere **G.16**, s-au conturat mai multe complexe aparținând sfârșitului epocii bronzului și evului mediu (**C.26**, **C.37**, **C.39**, **C.40**, **C.41**, **C.42** și **C.47**). Exceptând groapa de provizii **C.41**, care se datează la sfârșitul epocii bronzului, celelalte complexe aparțin evului mediu.

Groapa de provizii (**C.41**) are un diametru la gură de 0,94 x 0,82 m și o adâncime de 1,90 m. Diametrul fundului gropii de provizii este de 1,40 m.

Groapa are o formă tronconică, cu un gât cilindric lung, fiind asemănătoare cu groapa de provizii C.9 din G.5 (Pl.V/1). În umplutura brun-gălbui cu bucăți masive de chirpici, a fost descoperit, alături de fragmente ceramice tipice începutului celei de a II-a faze a culturii Cruceni-Belegiș, și un corn de băut din ceramică (*rhyton / trinkhorn*), în stare fragmentară (Pl. V/2). Ornamentarea ei constă în trei caneluri fine, paralele, dispuse circular, imediat sub buza vasului. Cornul de băut din ceramică, prin formă, își are analogiile cele mai bune în arealul ceramicii incrustate nord-pannonice și în cel al culturii Szeremle. Spre deosebire însă de acestea, canelurile înguste de sub buza vasului marchează cu claritate nu numai momentul cronologic al utilizării acestuia, dar și apartenența culturală la manifestările de tip Cruceni-Belegiș, într-un moment în care începe generalizarea canelurii ca tehnică de ornamentare.

Partea nordică a locuinței medievale (C.26) este tăiată de o fântână medievală (C.37), cu un diametru de 2,40 m la gură. Fundul fântânii, mai îngust, are un diametru de 1,10 m. Adâncimea fântânii medievale este de 2,95 m. Tasările de niveluri de cenușă, care alternează cu cele de chirpici și pământ ars, indică o umplere rapidă care a avut loc imediat după dezafectarea fântânii (Pl. VI/1). În umplutură, alături de fragmente ceramice preistorice și medievale, au fost descoperite și câteva obiecte din fier (o seceră, un fragment de cuțit etc.), în stare fragmentară și puternic corodate. Fântâna se datează în secolele XIV-XV.

Locuința medievală (C.26), orientată NE-SV, are o formă aproximativ rectangulară, cu dimensiunile de 3,20 x 2,40 m și o adâncime de 1,10 m. În colțurile locuinței au fost descoperite urmele unor gropi masive de stâlp, care indică o structură masivă de lemn. Intrarea în locuință se făcea dinspre latura estică. Imediat în partea dreaptă a intrării, respectiv în colțul nord-estic al locuinței, s-a păstrat vatra cuptorului secționat de fântâna medievală, cu o parte din boltă. Diametrul acestui cuptor menajer este de 0,60 m. În umplutura lutoasă, de culoare neagră, au fost descoperite materiale ceramice medievale, precum și mai multe obiecte deteriorate din fier (fragment de pinten, fragment de lamă de cuțit, un piron etc.), puternic corodate. Locuința medievală C.26 se poate data în secolele XIV-XV, fiind ceva mai timpurie decât fântâna care taie jumătatea nordică a acesteia.

Locuința medievală C.26 suprapune o groapă cilindrică, probabil medievală (C.47), a cărei umplutură a fost lutoasă, de culoare neagră, fără materiale ceramice. Diametrul acesteia este de 1,10 x 0,96 m, adâncimea ei fiind de 1,56 m.

Complexul arheologic C.39, probabil o locuință de la sfârșitul epocii bronzului, a avut o umplutură de culoare brun-gălbui, adâncimea lui fiind de 1,14 m. Materialele ceramice descoperite sunt tipice purtătorilor culturii

Cruceni-Belegiș. Printre fragmentele ceramice descoperite se numără și un vas-sac miniatural cu buza decorată cu creștături, iar pe pântec cu un șnur.

Complexul C.39 este tăiat de două gropi (C.40 și C.42), a căror umplutură avea o consistență lutoasă, de culoare neagră. Groapa C.40 are un diametru de 1,26 m și o adâncime de 1,70 m. Alături de fragmentele ceramice tipice culturii Cruceni-Belegiș, au fost descoperite și fragmente ceramice medievale. Oasele masive, probabil de vită, de pe fundul gropii sugerează utilizarea acesteia ca și groapă de provizii.

Groapa C.42 are un diametru de 0,60 x 0,48 m și o adâncime de 1,10 m. În umplutura ei au fost găsite doar câteva fragmente mărunte de os.

În groapa de turnare a stâlpului de susținere G.17 a fost descoperită o groapă de formă circulară (C.28) cu un diametru de 0,62 m și o adâncime de 1,12 m. Pe fundul acesteia au fost descoperite fragmente ceramice aparținând unei străchini cu buza invazată, tipică fazei a doua a culturii Cruceni-Belegiș.

În groapa de turnare a stâlpului de susținere G.18 a fost descoperit o groapă asemănătoare cu cea din G.17. Groapa C.27 are o formă circulară cu un diametru de 0,72 m și o adâncime de 1,12 m. Pe fundul acesteia au fost descoperite fragmente ceramice tipice culturii Cruceni-Belegiș. Alături de acestea, au fost găsite și câteva bucăți mici, oxidate, de zgură, rezultate de la turnarea unor obiecte din bronz.

Pentru verificarea situației stratigrafice, pe teritoriul firmei Semtim S.A., situat în imediata vecinătate a zonei în care a început construcția halei extinse și a corpului social, a fost săpată secțiunea S.4/2005 cu o lungime de 10 m și lată de 2,30 m, orientarea fiind est-vest. Trasarea secțiunii s-a făcut la 60 m distanță de gardul dinspre Aleea Austriei, paralel cu noua hală.

Săpăturile arheologice au dezvelit două complexe arheologice (C.30 și C.31), respectiv o locuință de la sfârșitul epocii bronzului și o groapă de provizii medievală timpurie (secolele XII-XIII).

Locuința C.30, conturată între metrii 0,20 - 2,50, are o formă relativ elipsoidală cu un diametru de 2,40 x 1,70 m și o adâncime de 1,10 m. Pe fundul acesteia au fost surprinse numeroase fragmente ceramice de la vase de diferite tipuri care sugerează o ardere secundară, precum și bucăți masive de chirpici (Pl. VI/2 și VII/1). Printre formele ceramice descoperite, se remarcă amfora (*urna*) globulară de mari dimensiuni, cu pântec rotunjit, gât cilindric și buză lată, puternic evazată, vizibil descentrată. Canelurile late, dispuse vertical pe pântecul rotunjit, precum și toarte tubulare, în număr de patru, plasate simetric pe diametrul maxim, permit încadrarea acestei amfore în varianta A a clasificării propuse de S. Forenbaher, variantă

care se datează la sfârșitul perioadei Reinecke C₂-D⁵. În periodizarea internă a acestei culturi, N. Tasić atribuie acest gen de urne sfârșitului primei etape a acestei culturi (etapa Belegiș-Cruceni, faza Ic)⁶. Alături de această amforă, deosebit de interesant este și vasul *pyraunoi*, de mari dimensiuni, cu buza invazată, prevăzut cu patru apucători dispuse simetric. Prezența fragmentelor ceramice ornamentate cu caneluri dispuse în ghirlandă sugerează transformarea acestei locuințe în groapă menajeră într-o perioadă situată undeva la începutul celei de a doua faze a culturii Cruceni-Belegiș (Cruceni-Belegiș II). Grămada de chirpici și fragmentele de vase arse secundar sugerează utilizarea acestei locuințe, după defaectare, ca și groapă menajeră.

Groapa de provizii medievală (C.31), de formă relativ circulară, s-a conturat între metrii 3,40 - 6,68, având un diametru de 2,80 x 2,20 m (Pl. VII/2). Pentru dezvelirea completă a acesteia, pe latura nordică a secțiunii S.4/2005 a fost deschisă o casetă de 3 x 3,30 m. Pe fundul gropii de provizii au fost descoperite fragmente ceramice lucrate la roată, decorate cu caneluri paralele, dispuse șerpuitor. Groapa de provizii se datează în secolele XII-XIII.

Concluzii

Cercetările arheologice de salvare au adus noi date privind întinderea așezării preistorice de la sfârșitul epocii bronzului, precum și a celei medievale, aducând totodată noi informații privind începuturile locuirii medievale a sitului⁷.

Locuințele de epoca bronzului sunt asemănătoare cu cele descoperite pe actualul teritoriu al fabricii S.C. Eybl Textile S.R.L., în secțiunile S.1 și S.2 din anul 2000, precum și cu cele cercetate în alte situri aparținând culturii Cruceni-Belegiș. Fragmentele ceramice, ornamentate cu pseudo-șnur, incizii și caneluri înguste și late, își găsesc analogii în necropolele și așezările deja cunoscute în literatura arheologică de specialitate (ex. Belegiș-*Stojića gumno*⁸, Beograd-*Karaburma*⁹, Cruceni¹⁰, Livezile¹¹, Voiteni¹², Șag¹³ etc.). Tehnica de ornamentare pledează pentru datarea acestei așezări la sfârșitul Bronzului Târziu I - începutul Bronzului Târziu II în cronologia propusă de Fl.Gogâltan, respectiv în faza C.2 - începutul fazei D în sistemul modificat al lui P.Reinecke). Din punct de vedere al periodizării interne, materialele ceramice descoperite la Deta-*Dudărie* surprind etapa de trecere de la faza I a culturii Cruceni-Belegiș la faza a II-a, când se generalizează motivul canelat.

Deosebit de importante din punct de vedere științific sunt informațiile privind elementele care stau la baza formării acestei culturi, respectiv a celor specifice ceramicii incrustate nord-pannonice, precum și contactele

culturale existente cu lumea dunăreană contemporană, dovedite prin importurile de tip Žuto Brdo-Gârla Mare.

Localitatea Deta este atestată documentar încă din anul 1360¹⁴, însă începuturile ei sunt mult mai timpurii, după cum o dovedesc fragmentele ceramice databile în secolele IX-X. Continuitatea locuirii medievale este atestată de complexe arheologice și fragmentele ceramice care se datează în secolele XII-XIII. Cele mai târzii complexe arheologice descoperite în cadrul săpăturii arheologice de salvare din primăvara anului 2005 se datează în secolele XIV-XV, după cum o indică atât artefactele ceramice, cât și cele din fier. Din punct de vedere al materialului ceramic și al obiectelor din fier, descoperirile arheologice de la Deta-*Dudărie* sunt asemănătoare cu cele descoperite în așezarea de secol XII-XIII de la Berzeasca-*Ogașul Neamțului*¹⁵, Jdioara¹⁶, Gornea-*Zomonite*¹⁷, Dumbrăvița¹⁸, precum și din alte situri arheologice din Banat.

Din punct de vedere tipologic au fost observate două tipuri de locuințe: locuințe semiîngropate și bordeie adânci. Suprapunerile de complexe arheologice indică o așezare dinamică, de-a lungul a mai multor secole, în care, alături de agricultură și creșterea animalelor, au existat și alte activități precum cea metalurgică, fapt demonstrat de zgura de fier descoperită în amenajarea cuptorului din locuința C.3 din G.8 și complexul C.24 din G.14¹⁹.

Efectuarea unor cercetări arheologice sistematice, atât pe actualul teritoriu al firmei Semtim S.A., cât și în parcul orașului Deta, situat în imediata vecinătate, ar putea oferi o imagine mai completă privind locuirile din epoca bronzului și evul mediu timpuriu.

Alexandru Szentmiklosi

Muzeul Banatului Timișoara

Piața Huniade, nr. 1, 300002, Timișoara

E-mail: szentmiklosi@yahoo.com

NOTE

1. Milleker B., 1897, 34; Milleker B., 1906, 26-34; Pârvan V., 1926, 304; Roska M., 1942, 241; Vulpe, Al., 1970, 39-40, nr.109, Pl. 8/109; Stratan I., Vulpe Al., 1977, 49, nota 47; Gumă M., 1993, 252, 288; Gumă M., 1997, 55; Gogâltan Fl., 1998, 205, Pl. 10/11; Gogâltan Fl., 1999, 93-94 (cu bibliografia mai veche).
2. Benea D., 1996, 246-247, nr.52; Mare M., 2004, 168-169, nr. 78 (cu bibliografia).
3. Kárász L., 1896, 226, 232; Bálint Cs., 1991, 218, nr.59, Pl. IIIb, 14, 16-18; Bejan A., Mare M., 1998, 328; Țicu D., 1998, 126, nr.5..
4. În momentul în care Muzeul Banatului a fost anunțat, lucrările de construcție erau deja începute și situl arheologic deranjat masiv de lucrările de amenajare. Dezvelirea complexelor arheologice a necesitat degajarea pietrișului gros de aproximativ 0,50 m, dus pentru amenajarea fundației, fapt ce a limitat întinderea suprafețelor cercetate.
5. enbahr S., 1988, 33.
6. Tasić N., 2001, 317.

7. Analiza detaliată a descoperirilor arheologice efectuate în campania din primă-vara anului 2005 vor fi publicate ulterior.
8. Vranić Sv., 2002.
9. Todorović J., 1977.
10. Moga M., 1964; Moga M., 1965; Radu O., 1971; Radu O., 1973.
11. Gogâltan Fl., 1998, 181-205.
12. Szentmiklosi Al., 1998, 197-207.
13. Szentmiklosi Al., 2004, 81-92.
14. Suciuc C., 1967, vol. I, 198, s.v. Deta.
15. Boroneanț V., 1975. 123-129;
16. Bejan A., 1975, 155-165.
17. Uzum I., 1983, 249-289.
18. Drașovean *et alii*, 2004.
19. Bucăți de zgură masivă au fost descoperite și în vara anului 1999, când, pe fondul vidului legislativ a fost demarată construcția noii fabrici a firmei S.C. Eybl Textile S.R.L. (supravegherea arheologică a fost solicitată către finalul lucrărilor de construcție). În profilul șanțului de fundație a actualei rotonde a corpului administrativ a putut fi observat un cuptor de mari dimensiuni, cu o boltă deosebit de groasă, care indica o temperatură ridicată. Numeroase bucăți de zgură au fost recoltate și din zona poligonului militar, unde a fost depus pământul provenit din săparea fundațiilor fabricii.

BIBLIOGRAFIE

- Bálint Cs.**, 1991, *Südungarn im 10. Jahrhundert*, *Studia Archaeologia IX*, Akadémiai Kiadó, Budapest (1991).
- Bejan A.**, 1975, *Cetatea Idioara. Raport preliminar de săpătură – campania 1973 (Die Festung Idioara. Vorläufige Bericht über die Ausgrabungen des Jahres 1973)*, în *Tibiscus*, IV (1975), 155-166.
- Bejan A., Mare M.**, 1998, *Dudeștii Vechi-Pusta Bucova, necropola și morminte de înhumare din sec. VI-XII (II)(Dudeștii Vechi – Pusta Bucova. Nécropole et tombeaux d'inhumation des VIe – VIIe siècles II)*, în *AnB (S.N.)*, VI (1998), 323-336.
- Boroneanț V.**, 1975., *Locuirea din secolele XII-XIII de la Ogașul Neamțului – comuna Berzasca (L'habitat des XIIe – XIIIe siècles d'Ogașul Neamțului, commune de Berzasca)*, în *Banatica*, III (1975), 123-130 .
- Drașovean et alii**, 2004, Drașovean Fl., Benea D., Mare M., Tănase D., Chiu Fl., Regep-Vlasici S., Ștefănescu A., Muntean M., Crânguș M., Szentmiklosi Al., Timoc C., *Săpăturile arheologice preventive de la Dumbrăvița (jud. Timiș). DN 6 – varianta ocolitoare Timișoara, km. 549+076 – DN 69, km. 6+430*, Editura Waldpress, Timișoara (2004).
- Forenbaher S.**, 1988, *On "Pseudoprotovillanova" urns in Yugoslav Danube Area (O pseudoprotovillanova" urnama u Jugoslovenskom podunavlju)*, în *Opuscula Arheologica*, 13 (1988), 23-41.
- Gogâltan Fl.**, 1998, *The Cruceni-Belegiš Cemetery of Livezile (Tolvădia), Commune Banloc, District Timiș (Romania)*, în *The Thracian World at the Crossroads of Civilisation*, II, București (1998), 181-205.
- Gogâltan Fl.**, 1999, *Bronzul timpuriu și mijlociu în Banatul românesc și pe cursul inferior al Mureșului. Cronologia și descoperirile de metal*, BHAB, XXIII, Timișoara (1999).
- Gumă M.**, 1993 , *Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României, BiblThr.*, IV, București (1993).
- Gumă M.**, 1997, *Epoca bronzului în Banat. Orizonturi cronologice și manifestări culturale. The Bronze Age in Banat. Chronological Levels and Cultural Entities.*, BHAB, V, Timișoara

- (1997).
- Kárász L.**, 1896, *A dettai ékszerek*, in *ArchÉrt*, XVI,1 (1896), 226-232.
- Milleker B.**, 1897, *Délmagyarország régiségleletei a honfoglalás előtti időkből*, I, *Őskori leletek*, Temesvár (Timișoara) (1897).
- Milleker B.**, 1906, *Délmagyarország régiségleletei a honfoglalás előtti időkből*, vol. III, Temesvár (Timișoara) (1906).
- Moga M.**, 1964, *Muzeul Regional al Banatului*, in *RevMuz*, I, 3 (1964), 294-296.
- Moga M.**, 1965, Moga, M., *Observation sur un champ d'urnes funéraires de l'Âge du bronze*, in *Atti del VI CISPP*, II (1965), 450.
- Pârvan V.**, 1926, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București (1926).
- Radu O.**, 1971, *Asupra unui mormânt de incineratie de la Cruceni (Über ein Einäscherungsgrab von Cruceni)*, in *Tibiscus*, I, 1970 (1971), 19-23.
- Radu O.**, 1973, *Cu privire la necropola de la Cruceni (jud. Timiș) (À propos de la nécropole de Cruceni (Dép. Timiș)*, in *SCIV*, 24, 3 (1973), 503-520.
- Roska M.**, 1942, *Erdély régészeti repertórium*, I, *Őskor, Thesaurus Antiquitatum Transsilvanicarum*, Tom. I, Praehistorica, Kolozsvár (Cluj), (1942).
- Stratan I., Vulpe Al.**, 1977, *Die Hügel von Susani*, in *PZ*, 52, 1 (1977), 28-60.
- Suciu C.**, 1967, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I A – N, Ed. Academiei, București, (1967).
- Szentmiklosi Al.**, 1998, *Câteva morminte plane de incineratie de la sfârșitul epocii bronzului din hotarul comunei Voiteni (jud. Timiș) (Some flat cremation graves from the end of Bronze Age unearthed within the Voiteni commune boundaries, Timiș County)*, in *Analele Banatului*, S.N., VI, Timișoara (1998), 197-207.
- Szentmiklosi Al.**, 2004, *Un mormânt de incineratie aparținând culturii Cruceni-Belegiș descoperit la Șag (jud. Timiș) (A Cremation Grave Belonging to Cruceni-Belegiș Culture Discovered at Șag (Timiș County)*, in *Analele Banatului*, S.N., X-XI, 2003-2004 (2004), 81-92.
- Tasić N.**, 2001, *The Problem of Belegiș (Belegiș-Cruceni, Belegiș-Bobda) Culture. Genesis, Duration and Periodization*, in *Festschrift für Gheorghe Lazarovici zum 60. Geburtstag*, (Ed. Fl. Drașovean), BHAB, XXX, Timișoara (2001), 311-321.
- Todorović J.**, 1977, *Praistorijska Karaburma II – necropola bronzanog doba, Dissertationes et Monographie*, XIX, Beograd (1977).
- Țeicu D.**, 1998, *Banatul Montan în evul mediu*, Ed. Banatica, Timișoara (1998).
- Uzum I.**, 1983, *Locuirile medievale de la Gornea-“Zomonite” (Les établissements médiévaux de Gornea-“Zomonite”, com. Sichevița, dép. Caraș-Severin)*, in *Banatica*, VII (1983), 249-295.
- Vranić Sv.**, 2002, *Belegiș. Stojića gumno – necropola spaljenih pokojnika, Belegiș. Stojića gumno – a Necropolis of Cremation Burial*, Beograd (2002).
- Vulpe Al.**, 1970, *Die Äxte und Beile in Rumänien*, PBF, IX/2 (1970).

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT DETA-DUDĂRIE.

PRELIMINARY REPORT OF EXCAVATION

Summary

The rescue archaeological investigations brought new data concerning the surface of the prehistoric settlement from the end of the Bronze Age, as

well as of the medieval one. They also brought new information regarding the beginning of the medieval settlement of the site.

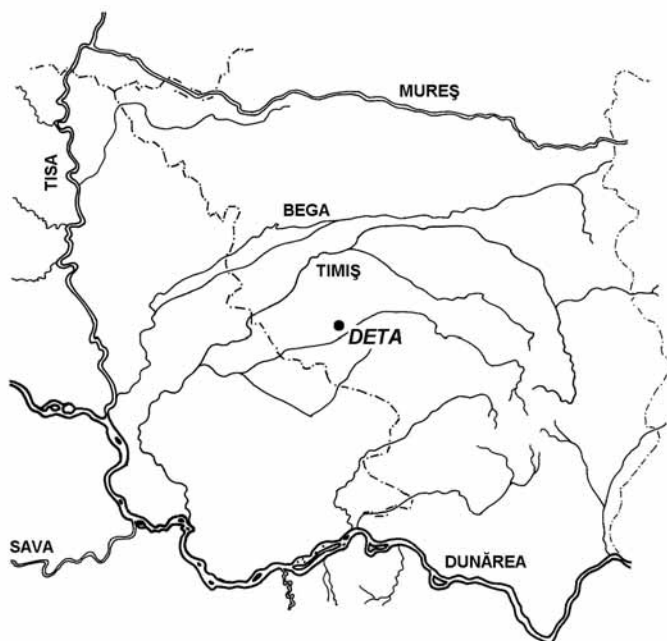
The Bronze Age dwellings are similar to those discovered in the present area of the factory S.C. Eybl Textile S.R.L., in the sections S1 and S2 excavated in 2000, as well as to the dwellings investigated in other sites belonging to the culture Cruci-Belegiș. The ceramic fragments decorated with pseudo-corded ornaments, incisions and narrow and wide flutes suggest the dating of this settlement at the end of the Late Bronze I – the beginning of the Late Bronze II in the chronology proposed by Fl. Gogâltan, respectively in the phase C2 – the beginning of phase D in the modified system proposed by P. Reinecke. From the point of view of the internal division into periods, the ceramic materials discovered at Deta-*Dudărie* reach the passing stage from the phase I of the culture Cruci-Belegiș to the phase II, when the grooved motif gets generalized.

From a scientific point of view, the information concerning the elements which are at the basis of formation of this culture, respectively those ones specific to the Incrusted North-Pannonian ceramics, as well as the existent cultural contacts with the contemporary Danube world proved through the imports of type Žuto Brdo-Gârla Mare are very important.

The early medieval settlement is certified starting from the 9th-10th centuries. There are also dwellings and ceramic artifacts which prove a habitation of 12th -13th centuries. The latest archaeological complexes discovered within the rescue archaeological investigation from the spring of 2005 are dated in the 14th-15th centuries. From the point of view of the ceramic material and of the iron objects, those from Deta-*Dudărie* are similar to those discovered within the rescue excavations from Dumbrăvița and other sites from Banat.

From a topological point of view, there were noticed two types of dwellings: pit- dwellings houses and deep huts. Their crossing indicates a dynamic settlement for many centuries where, besides agriculture and breeding, there had also been other activities as for example the metallurgical activity which was demonstrated by the iron slag found in the oven from the dwelling C.3 from G.8 and the complex C.24 from G.14.

The systematical archaeological investigations both in the present area of the company Sement S.A. and in the park of the town of Deta, situated in the close vicinity, could offer a more complete perspective as regards the settlements of Bronze Age and Early Middle Ages.

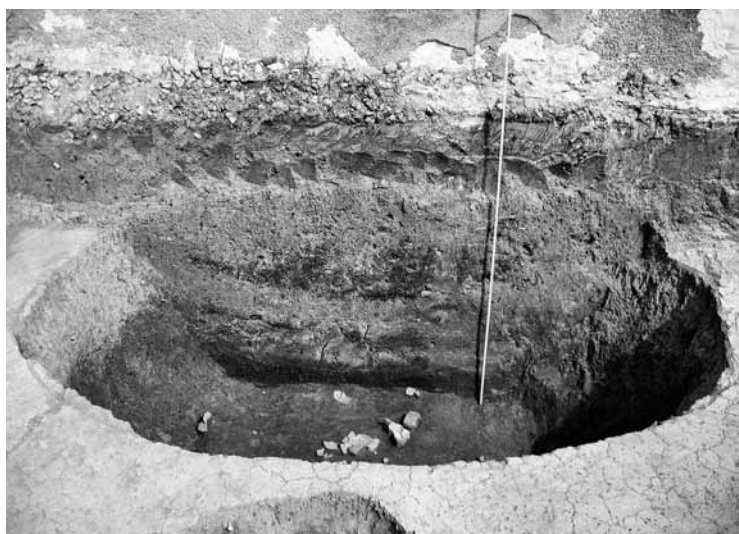
Harta Banatului și amplasarea orașului Deta.

Zona de extindere a fabricii Eybl Textile S.R.L. (noua hală de încărcare).

Vase de tip borcan din groapa medievală de provizii C.36.

Locuința medievală timpurie C.8.

Locuința medievală timpurie C.3.

Locuința medievală C.11.

Obiecte din fier descoperite în locuința C.11.

Baterii de trei cuptoare medievale C.19.

Groapa de provizii din epoca bronzului C.41.

Fragment de strachină și corn de băut din ceramică din groapa de provizii C.41 (detaliu săpătură).

Profilul fântânii medievale C.37.

Locuința din epoca bronzului C.30.

Fragmente ceramice de la o amforă și un vas *pyraunoi* din loc. C.30.

Groapa de provizii medievală C.31.